

УДК 001.32 (477) "1956-1960":001.83(100):930.25

Ганна Індиченко,

канд. іст. наук,

заввідділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРХІВУ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕКОНСТРУКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НАН УКРАЇНИ (1956–1960)

У статті представлено огляд архівних джерел з міжнародного наукового співробітництва НАН України періоду 1956–1960 рр., що відклалися в Архіві Президії НАН України. Проаналізовано видовий склад документів та їхнє інформативне наповнення з позицій подальшого використання для реконструкції міжнародної наукової співпраці НАН України другої половини ХХ століття.

Ключові слова: історія науки, міжнародне наукове співробітництво, НАН України, зарубіжні академії наук, документ.

Національна академія наук України має власну багаторічну унікальну історію, яка тісно пов'язана зі становленням та розвитком української науки. Саме цим і зумовлюється стійкий дослідницький інтерес до вивчення історії провідної наукової організації України. В цьому контексті архівні документи дають можливість виявити маловідомі або і зовсім невідомі сторінки історії НАН України та комплексно відтворити її історію в різні хронологічні періоди. Зокрема, це стосується історичної реконструкції аспектів міжнародної наукової діяльності. Здійснити таку реконструкцію можливо лише шляхом залучення широкого кола архівних документів, які відклалися у архівах України.

Питанням висвітлення історії вітчизняної академічної науки присвячено чимало праць. Серед них – фундаментальні видання, монографії, численні публікації у вигляді наукових статей та розвідок. Останніми роками вийшли друком фундаментальні праці з історії Національної академії наук України [1], побачили світ дослідження з історії її окремих науково-дослідних установ. Зокрема, з нагоди ювілеїв науково-дослідних інститутів було видано низку праць, що репрезентують основні віхи їхньої діяльності. У цих виданнях розкриваються здобутки наукових підрозділів, аналізується становлення наукових шкіл і наукових напрямів

та частково висвітлюються міжнародні наукові зв'язки [2]. Слід згадати і головне періодичне видання Академії – «Вісник АН УРСР», в якому друкувалися стислі огляди з її міжнародної діяльності, а також повідомлення про результати відряджень за кордон провідних українських учених [3]. Джерелознавчий аспект дослідження історії Національної академії наук України системно розробляється колективом Інституту архівознавства НБУВ, який готує збірники документів і матеріалів з історії Академії широкого хронологічного діапазону. На сьогодні побачили світ наукові видання, підготовлені інститутом, які хронологічно охоплюють період 1918–1960 рр. У виданнях представлені також документи, які висвітлюють міжнародну наукову співпрацю Академії наук. І все ж таки міжнародні наукові зв'язки НАН України другої половини ХХ ст. ще недостатньо висвітлені в науковій літературі. Так само недостатньо розроблений Архівний фонд НАН України з позиції історичної реконструкції міжнародних наукових відносин Академії наук різних хронологічних періодів.

Саме тому чільне місце у реконструкції історії вищої наукової установи України посідають документи з Архіву Президії НАН України, які містять велику кількість матеріалів, пов'язаних з міжнародною науковою діяльністю Академії наук. Найбільш інформативні документи з цього питання сформовано в архівні справи, віднесені до опису «Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями». За хронологічний період 1956–1960 рр. за цим описом представлено 129 справ.

Найбільш систематизована інформація з питань міжнародної наукової співпраці міститься у щорічних звітах, довідках та відомостях АН УРСР про міжнародні наукові зв'язки [4, арк. 1–23, 140–143, 1–16, 1–29, 1–17, 25–41]. Документи цього масиву вміщують статистичні дані про кількість делегацій, які відвідували науково-дослідні установи АН УРСР, участь українських вчених у наукових заходах за кордоном та іноземних дослідників у конгресах, симпозіумах та конференціях, що організовувалися АН УРСР. Також висвітлена співпраця з країнами Центрально-Східної та Західної Європи, подані відомості про закордонні наукові відрядження українських учених, обмін науково-технічною інформацією та міжнародний книгообмін. Саме з масиву цього блоку документів можна зробити висновок про динамічний розвиток міжнародного наукового співробітництва Академії наук, адже якщо 1956 р. в АН УРСР побувало 70 делегацій та окремих вчених, то 1960 р. установи Академії прийняли вже 723 зарубіжних учених.

Цікавими є документи з питань співпраці з окремими країнами, зокрема, про прийом в установах АН УРСР учених з європейських країн, США та Азії. До цієї групи джерел входять документи з організації прийому вчених (листи від АН СРСР до АН УРСР з проханням прийняти окремих зарубіжних учених, які висловили бажання відвідати українську Академію, телеграми від союзної академії наук з відомостями про терміни перебування зарубіжних учених в українських академічних установах, листи Президії АН УРСР до директивних органів щодо організації прийому науковців та плани їхнього перебування в установах Академії, інформації та відомості, підготовлені установами АН УРСР про перебування в них іноземних учених), також представлені переліки іноземних делегацій, що відвідували АН УРСР упродовж окремих років; зустрічаються вирізки з газет та міжнародні телеграми з нагоди визначних подій (йдеться, зокрема, про відзначення 100-річчя з дня народження Івана Франка) [5].

У цьому документному масиві також представлені матеріали про прийом учених з окремих країн – Болгарії, Польщі, Угорщини, Німецької Демократичної Республіки, Чехословаччини та ін. Вони містять деталізовану інформацію, яка відображає перебування іноземних дослідників в установах АН УРСР. Зокрема, це листування Президії АН УРСР з інститутами з питання складення програм перебування зарубіжних учених в окремих установах, державними органами влади та союзною академією наук щодо прийому зарубіжних учених в установах АН УРСР, кошториси витрат по прийому Академією наук УРСР зарубіжних учених [6].

Окремий науковий інтерес становлять документи про наукову співпрацю з країнами Азії та Африки, які сформовані в окрему справу. Тут міститься копія доповіді Національної комісії УРСР в справах ЮНЕСКО, присвяченої практичній реалізації проекту Схід – Захід [7, арк. 1–9], а статистичні довідки про культурні зв'язки УРСР з країнами Азії та Африки дають уявлення про кількість учених з Азії, які відвідали УРСР по лінії Академії наук. У цьому відношенні простежується стійка динаміка збільшення таких візитів. Якщо 1955 р. в Академії побували 14 учених країн Сходу, то 1956 р. їхня кількість становила 20, а 1957 р. – 50 осіб [7, арк. 16]. Одним із вагомих напрямів співпраці був книгообмін Державної публічної бібліотеки (далі – ДПБ) УРСР, яка одночасно була центральною науковою бібліотекою АН УРСР, з країнами Сходу. Наведені дані свідчать, що найбільший книгообмін здійснювався з такими країнами, як КНР, КНДР,

Індія, Японія, Цейлон [7, арк. 17; арк. 28]. Поміж країн Африки книгообмін здійснювався з Єгиптом, Ліваном, Мадагаскаром, Марокко, Тунісом, Південно-Африканським союзом. У розлогій довідці ДПБ з цього питання [7, арк. 29; арк. 28–49], направленої до Президії АН УРСР, наводяться статистичні дані та інформація про партнерів по книгообміну. Представлена й інформація про книгообмін з науковими установами союзних республік, розташованих в азійській частині СРСР. Висловлені конкретні позиції щодо розширення міжнародного книгообміну. Вагому частину документів цієї справи утворює листування АН УРСР з власними установами щодо співпраці з країнами Сходу [7, арк. 50–98].

Питання розвитку міжнародного книгообміну перебувало під постійною увагою Президії АН УРСР. Державна публічна бібліотека УРСР регулярно надсилала довідки до вищого керівного органу Академії наук з метою поінформування про стан міжнародного книгообміну, кількість партнерів та видання, що надсилалися та отримувалися бібліотекою по книгообміну. Так, довідка від 4 квітня 1957 р. «Про культурні зв'язки Академії наук УРСР з країнами Європи і США в області міжнародного книгообміну і виписки іноземної літератури» [8, арк. 2–74] містить детальну інформацію з цього питання, яка систематизована як окремі інформаційні блоки: стан міжнародного книгообміну АН УРСР 1956 р. та в першому кварталі 1957 р. (загальні дані); стан міжнародного книгообміну з окремими країнами 1956 р. і в першому кварталі 1957 р.; книгообмін з окремими науковими організаціями і бібліотеками різних країн; список іноземних установ, які нерегулярно висилають АН УРСР свої видання; відомості про кількість пропозицій із встановлення книгообміну, надісланих ДПБ 1956 р. науковим установам і бібліотекам різних країн, і отримані від них відповіді; передплата на іноземну періодику; передплата на іноземні книги; виписка іноземних технічних каталогів.

Характеристика напрямів співпраці з зарубіжними установами, дані міжнародного книгообміну дають можливість дійти висновку про те, що особливо плідні творчі стосунки зав'язалися з ученими Чехословаччини, Польщі, Болгарії, Китаю, Румунії, Угорщини та Німецької Демократичної Республіки. Разом з тим розвивалися наукові зв'язки з ученими США, Англії, Франції, Італії, Австрії, Канади, Федеративної Республіки Німеччини, Індії.

Більш деталізована інформація представлена листуванням АН УРСР з вищими союзними та республіканськими органами влади, а також

союзною академією наук, Українським товариством культурного зв'язку з закордоном (далі – УТКЗ), академіями наук зарубіжних країн [9]. Спектр питань, за якими здійснювалося листування, досить широкий – організація закордонних відряджень, обмін науковою інформацією, прийом іноземних делегацій та окремих учених, організація за участю АН УРСР міжнародних наукових заходів. Особливий інтерес становлять пропозиції Президії АН УРСР, спрямовані на інтенсифікацію наукових зв'язків з іноземними партнерами. Аналізуючи перспективи розвитку міжнародних відносин АН УРСР, головний учений секретар Президії АН УРСР академік О. Н. Щербань у своїй доповідній записці до голови правління УТКЗ К. З. Литвина від 17 січня 1957 р. зазначав про необхідність об'єднання зусиль українських та іноземних учених у вирішенні великих наукових проблем [10, арк. 30]. Перспективною вбачалася співпраця у рамках розроблення низки наукових проблем, участі у спільних наукових сесіях, конференціях та нарадах, організації наукових експедицій, розширенні практики публікації спільних наукових статей, збірок та монографій. Серед інших заходів – збільшення чисельності закордонних наукових відряджень українських учених та залучення до аспірантури АН УРСР молодих науковців зарубіжних країн. На заваді широкому залученню молоді до аспірантури АН УРСР з суміжних з Україною країн стояла відсутність необхідної кількості гуртожитків у Києві, Харкові та ін. Академія наук неодноразово обґрунтовувала свою позицію щодо спрощення системи узгодження з директивними республіканськими органами плану прийому в АН УРСР зарубіжних науковців та виїзду українських вчених у закордонні наукові відрядження.

У цій справі також відклалися листи академічних установ, направлені до Відділів наук АН УРСР у відповідь на запити щодо можливих напрямів співпраці. Аналізуючи масив листів (понад 30 документів) можна зробити висновок, що найбільш налагоджені зв'язки були зі слов'янськими країнами – Польщею, Чехословаччиною, Болгарією, Югославією. Українські академічні установи пропонували розвивати взаємовигідну співпрацю шляхом виконання спільних наукових проектів, організації наукових експедицій, обміну досвідом на конференціях та семінарах, публікації наукових статей українських учених за кордоном й іноземних учених у виданнях АН УРСР тощо. Чільне місце у міжакадемічній співпраці посідали установи відділу суспільних наук АН УРСР. З інформації, надісланій Інститутом історії АН УРСР до бюро відділу суспільних наук дізнаємося, що станом на 1957 р. особливо інтенсивно розвивалася

співпраця з гуманітарними установами Польської та Чехословацької академії наук. В цей час до друку готувалося спільне видання українських і польських істориків – «Українсько-польський історичний збірник». Здійснювався обмін публікаціями з чеськими і словацькими науковими установами. З плану посилення зв'язків Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР дізнаємося, що в галузі діалектології планувалося проведення спільних досліджень зі Словацькою академією наук і Пряшівським педагогічним інститутом; установа запланувала розгорнути роботи із вивчення українсько-польських мовних зв'язків у співпраці із Польсько-Радянським інститутом в Польщі і кафедрою української мови Варшавського університету; серед інших заходів – участь в укладанні «Українсько-чеського словника», що проводилася Чехословацько-Радянським інститутом. Для виконання комплексних проблем і тем Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР прагнув інтенсифікувати співпрацю з польськими, румунськими, словацькими, чеськими та болгарськими вченими, що було необхідним для написання важливих наукових робіт установи: історико-етнографічної монографії «Українці» та «Українського історико-етнографічного атласу». З листа Інституту суспільних наук АН УРСР дізнаємося, що найбільш плідними були зв'язки із Польською академією наук (далі – ПАН), зокрема, в рамках проведення спільних археологічних досліджень. Сектор держави і права АН УРСР розвивав співпрацю з академіями наук Китайської Народної Республіки та АН Румунської Народної Республіки.

Президія АН УРСР приділяла значну увагу практичному використанню отриманих результатів наукових відряджень за кордон у роботі академічних установ. Зокрема, до вищого керівного органу Академії установи направляли довідки про результати відряджень співробітниками та практичне застосування отриманого досвіду [11, арк. 30–125].

Листування Президії АН УРСР з власними науково-дослідними установами, представлене доповідними записками, інформаціями, повідомленнями, планами відряджень за кордон, короткими звітами про перебування в академічних установах іноземних делегацій та окремих учених, відображає конкретні заходи в рамках співпраці з іноземними науково-дослідними організаціями, участь у міжнародних наукових заходах, наданні методичної та практичної допомоги академіям наук зарубіжних країн.

Листування з зарубіжними ученими та організаціями охоплює широке

коло питань співпраці. Так, з листа Президента ПАН академіка Я. Дембовського до Президента АН УРСР академіка О. В. Палладіна дізнаємося про прохання надати з фондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР у тимчасове користування журнал «Трибуни Народів» для виготовлення фотоофсетної репродукції з нагоди 100-річних роковин з дня смерті А. Міцкевича. Інші документи дають можливість прослідкувати вирішення питання про передачу в дар ПАН цього унікального видання з залишенням у Львівській бібліотеці фотокопії [12, арк. 13, 14–17]. Досить часто зарубіжні учені зверталися до українських колег з проханням надати консультації з того чи іншого питання. Аспекти такої діяльності розкривають документи з питань надання Інститутом археології АН УРСР наукової консультації на лист Д. І. Присташа з Канади з питань стародавньої історії України [12, арк. 30–34], Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР М. Гоппе з НДР щодо народності гагаузів, які проживають на території УРСР, а також встановлення контактів цієї установи з югославськими фольклористами України [12, арк. 35–40].

Цікавим документним блоком, який дає уявлення про участь АН УРСР у роботі міжнародних наукових організацій, представлені матеріали щодо ініціативи Інституту гідрології і гідротехніки АН УРСР стати членом Міжнародної асоціації досліджень з гідротехніки [12 арк. 50–52, арк. 153–164]. Підтримуючи таке прагнення, Президія АН УРСР звернулася з відповідним запитом до АН СРСР. У відповідь на ім'я головного вченого секретаря АН УРСР д-ра техн. наук О. Н. Щербаня надійшла інформація про цю організацію, а також повідомлення, що АН СРСР наразі розглядає питання щодо вступу до неї і при кінцевому його вирішенні врахує побажання Інституту гідрології і гідротехніки; низка документів (копії перекладів іноземних листів) стосуються налагодження співпраці або книгообміну ДПБ УРСР з іноземними організаціями [12, арк. 68–72]; листування Президії АН УРСР з ЦК КПУ представлено копією листа щодо пропонування Академією заходів з покращення міжнародних наукових зв'язків [12, арк. 182–183], узгодження питань відрядження за кордон українських учених [12, арк. 190–199]; також у цій справі відклалися документи про передачу технічної документації установами АН УРСР до Китайської Народної Республіки [12, арк. 252–263].

Варті уваги документи, які висвітлюють участь українських учених в окремих проєктах – укладанні «Австрійського біографічного словника» (спр. 15), проведенні XII сесії Європейської економічної комісії ООН (спр.

19), міжнародних виставках та ярмарках (спр. 31; спр. 46), виготовленні та передачі продукції на експорт, обміні технічною документацією з іноземними країнами (спр. 50; спр. 51; спр. 82; спр. 83). Так, в окрему справу сформовані документи про участь українських учених в укладанні «Австрійського біографічного словника», які дають уявлення про початок такої роботи та її закінчення установами відділів АН УРСР [13]. Лист Президента Австрійської академії наук проф. д-ра Ріхарда Майстра до Президії АН УРСР від 30 червня 1956 р. містить прохання надати Академії практичну допомогу у складанні біографічних довідок про українських діячів освіти, науки і культури, які проживали на території Австро-Угорщини упродовж 1815–1950 рр. Лист від 11 липня 1956 р. до Президії АН УРСР ученого секретаря ПАН проф. д-р Г. Я. Яблонського розкриває деталі співпраці Польської та Австрійської академії наук у рамках цього масштабного проєкту, а постанова Президії АН УРСР від 17 серпня 1956 р. дає уявлення про завдання українських академічних установ в рамках допомоги австрійським ученим. З постанови Президії дізнаємося, що бюро відділів наук зобов'язали упродовж вересня скласти програму роботи із встановлення відомих АН УРСР видатних українських діячів, які проживали на території Австрійського союзу в період з 1815 р. по 1950 р., і доповісти Президії АН УРСР. Установами відділів АН УРСР була проведена значна робота зі встановлення таких діячів та складання на них біографічних довідок, які були відправлені до відповідних відділень наук АН.

У встановленні співпраці з зарубіжними науковими установами були зацікавлені як зарубіжні академічні установи, так і українські. Особливо плідною могла бути співпраця з розроблення окремих наукових тем. Так, Інститут ботаніки АН УРСР у рамках підготовки до видання дванадцятитомної «Флори УССР» ініціював встановлення контактів з Інститутом ботаніки ПАН. З копії листа керівництва української установи до польських колег дізнаємося про необхідність мати гербарні матеріали з території суміжних з Україною країн. У листі йдеться про те, «що Інститут має I–III центурії Вашого видання (*Flora Poloniae exsiccata*), отримані нами у довоєнні роки. Інститут просить Вас вислати в порядку обміну IV і наступні центурії Ваших ескікатів, а також пропонує встановити регулярний обмін гербарними дублетами. Зі свого боку ми можемо надіслати Вам рослини української флори» [12, арк. 19].

З ініціативою встановити тісні зв'язки між українськими та європейськими ученими в питанні обміну досвідом та популяризації

наукових досліджень шляхом публікації наукових статей у журналі «Прикладна механіка» – друкованому органі відділу технічних наук АН УРСР – вийшла редакційна колегія цього видання. До низки академії наук країн Європи були надіслані листи-запрошення з пропозицією взяти активну участь в роботі журналу та направляти статті та інформацію з питань механіки [12, арк. 133–137].

Одним із напрямів співпраці української Академії наук із зарубіжними організаціями був пов'язаний із обміном науково-технічною документацією та обладнанням. Хронологічний період 1956–1959 рр. охоплює листування АН УРСР з Головним управлінням у справах економічних зв'язків з країнами народної демократії, Управлінням у справах науково-технічної співпраці та Державним комітетом Ради Міністрів СРСР із зовнішніх економічних зв'язків, що відклалося у спр. 22. З розлогого масиву листування дізнаємося про активну участь установ АН з виготовлення технічної документації та приладів для окремих країн, зокрема інститутів: електрозварювання ім. Є. О. Патона (методики спектрального аналізу і література з питань зварювання міді під флюсом, робочі креслення і технічні умови на виробництво зварювального напівавтомату Пш-54 та Пш-55), електротехніки (технічної документації для холодного стикового зварювання проводів), фізики (виготовлення стоканального амплітудного аналізатора), математики (виготовлення інтегратора ЕГДА–8/56, ЕГДА–9/58), фізико-технічного інституту (надання технічної документації на установки для зрідження гелію і водню) та ін. Необхідно зазначити, що велика кількість технічної документації надавалася іноземним колегам безоплатно, про що свідчать листи Президії АН УРСР з цього питання до низки союзних органів. Натомість і українські академічні установи зверталися із запитом до колег з-за кордону про відповідну документацію. Зокрема, Головна астрономічна обсерваторія (далі – ГАО) АН УРСР отримала від Польської Народної Республіки проект годинникового підвалу Познанської широтної станції, що був необхідний для врахування досвіду спорудження такого підвалу ГАО для розміщення точних маятникових годинників та інших приладів.

Упродовж 1956–1960 рр. АН УРСР була організатором низки наукових форумів, що сприяло зміцненню міжнародних наукових зв'язків. Міжнародні наукові заходи дозволяли українським ученим обмінюватися досвідом та обговорювати з іноземними колегами актуальні напрями наукових досліджень. Одним з таких масштабних заходів був IV з'їзд

Карпато-Балканської геологічної асоціації, що відбувся 16–29 вересня 1948 р. у Києві та Львові. У з'їзді, окрім українських вчених, брали участь науковці з Чехословаччини, Болгарії, Угорщини, Румунії та Польщі. Документи з цього питання відклалися у спр. 7 [14]. Тут представлено путівники по наукових екскурсіях з'їзду. Один з експедиційних маршрутів пролягав за напрямом Львів–Дрогобич–Трускавець–Стебник–Борислав–Сколе–Свалява–Мукачеве–Ужгород і мав на меті ознайомити учасників заходу з питаннями стратиграфії, тектоніки і розвитку корисних копалин Східних Карпат. «Путеводитель екскурсии съезда по Каневу» за авторством М. П. Балуховського містить короткі геологічні описи району Канівських дислокацій та опис основних маршрутів. Програма з'їзду Карпато-Балканської асоціації дає уявлення про перебіг проведення заходу, склад його учасників та спектр виголошених доповідей. Представлені також документи, продюзовані самою Президією АН УРСР – копії постанов (про підготовку до проведення з'їзду, про затвердження програми і календарного плану його проведення) і розпоряджень (про забезпечення перекладацької роботи під час проведення з'їзду). Сформувані уявлення про Карпато-Балканську асоціацію, завдання та мету цього об'єднання допоможе статут організації, копія перекладу якого також відклалися в архівній справі. Доповнять загальну картину перебігу заходу газети «Советское Закарпатье» та «Львівська Правда», окремі номери яких також увійшли до справи.

Значну інформаційну цінність становлять протоколи засідань Президії АН УРСР за 1956–1960 рр., в яких відображено науково-організаційну діяльність найвищого керівного органу Академії у питанні розвитку міжнародного наукового співробітництва. Сформовані в архівні справи, протоколи засідань Президії АН УРСР та матеріали до них віднесені до опису «Секретаріат». Факт прийняття постанови від 24 вересня 1956 р. про створення в апараті Президії АН УРСР групи з організації міжнародних зв'язків свідчить про зростання обсягів міжнародного наукового співробітництва АН, а постанови від 9 квітня 1957 р. про створення сектору наукових зв'язків АН УРСР із зарубіжними організаціями вказує на те, що ці обсяги настільки зросли, що нагальною потребою стало створення окремого структурного підрозділу в апараті Президії АН УРСР.

Низка постанов вищого керівного органу АН стосувалися налагодження співпраці із зарубіжними науково-дослідними установами. Так, постановою від 5 лютого 1957 р. ухвалено проведення спільних

археологічних досліджень в Ольвії ПАН та Інститутом археології АН УРСР. Постановою від 18 вересня 1959 р. Інститут мовознавства імені О. О. Потебні залучено до спільної з Чехословацько-Радянським інститутом Чехословацької академії наук роботи над укладанням «Українсько-чеського словника». Постановою Президії АН УРСР від 19 грудня 1958 р. схвалено переговори академіка О. В. Палладіна з керівництвом ПАН про встановлення безвалютного обміну вченими між АН УРСР та АН ПНР та виказано бажання підписати найближчим часом таку угоду; також доручено завідувачу сектору наукових зв'язків із зарубіжними організаціями С. М. Пархомчуку підготувати матеріали про складання угод з безвалютного обміну з іншими країнами.

На прохання органів влади республіки академічні установи залучалися до проведення окремих міжнародних заходів, на що вказує факт прийняття відповідних постанов Президією АН УРСР. Так, розглянувши листи Міністерства закордонних справ УРСР з проханням залучити Сектор держави і права АН УРСР до підготовки низки наукових довідок для формування масиву матеріалів для делегацій УРСР на XII сесії Генеральної Асамблеї ООН, Міжнародній конференції з питань морського права та у роботі Міжнародної організації праці, Президія 24 травня 1957 р. прийняла постанову, якою поклала на сектор завдання з підготовки довідок з питань: перегляду багатосторонніх конвенцій (для розроблення аргументів проти пропозиції щодо ревізії Статуту ООН); заходів і пропозицій деяких держав, спрямованих на розширення компетенції Генеральної Асамблеї за рахунок сфери компетенції та повноважень Ради Безпеки; пунктів 7 статті 2 Статуту ООН (для розроблення аргументів щодо внутрішньої юрисдикції держав); проекту кодексу морського права; проекту конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці про захист та інтеграцію корінного й іншого населення, яке веде племінний і напівплемінний спосіб життя в незалежних країнах; матеріали з питань умов праці робітників для делегації УРСР для обговорення їх в Міжнародній організації праці [15, арк. 41–42].

Матеріали до протоколів засідань Президії АН УРСР, представлені доповідними записками, листуванням та інформаціями, дають змогу деталізовано вивчити форми та напрями міжнародного співробітництва. Стенограми засідань Президії АН УРСР, які сформовані у справи матеріалів до протоколів засідання Президії НАН України, відображають достовірну інформацію щодо процесу обговорення тих чи інших питань та прийняття кінцевих рішень з питань міжнародного наукового співробітництва.

Стенограми засідань Президії АН УРСР також містять інформацію про відвідування іноземних наукових установ провідними вченими Академії наук. За результатами заслуховування повідомлень провідних українських учених про результати наукових відряджень за кордон, Президія АН УРСР приймала постанови, якими визначалися напрями співпраці українських академічних установ з зарубіжними науковими організаціями. Наприклад, заслухавши інформацію академіка В. М. Корецького про його відрядження у складі делегації АН СРСР до Румунії [17, арк. 310–311, 336–336зв., 337–343] та розглянувши пропозиції Сектору держави і права АН УРСР про можливі напрями спільної роботи з науковими установами та вищими навчальними закладами Румунії, Президія АН УРСР прийняла постанову від 9 серпня 1957 р., якою рекомендувала сектору налагодити обмін літературою з науковими установами цієї країни, організувати взаємне рецензування наукових праць з юридичної проблематики, схвалити пропозиції про публікацію у румунському журналі «Justitia nuova» наукових статей співробітників сектору з проблем кодифікації наукового права, просити академіка В. М. Корецького опублікувати свої враження від відрядження у «Віснику АН УРСР» [18, арк. 216]. У спр. 713 [18], зокрема у стенограмах засідань Президії АН УРСР, представлено доповідь Президента АН УРСР академіка О. В. Палладіна про його участь у симпозіумі з біохімії, який відбувся 23–27 липня 1956 р. в Данії. О. В. Палладін очолював делегацію СРСР у складі трьох осіб і відмітив, що симпозіум мав значний успіх. Відразу після закінчення цього наукового заходу український вчений відправився на XX міжнародний фізіологічний конгрес, що відбувся 30 липня – 4 серпня у Брюсселі. У стенограмі його доповіді детально розкрито завдання та результати роботи зазначених наукових форумів, також у своїй доповіді О. В. Палладін наголошує на тому, що для успішної співпраці з іноземними партнерами необхідно «знати мови, для того щоб мати можливість вести бесіди, виступати в обговоренні та демонструвати знання мов» [18, арк. 157]. У цій же справі відклалася інформація віце-президента АН УРСР академіка М. П. Семененка про його відрядження до Мексики у складі делегації учасників XX сесії Міжнародного Геологічного конгресу. Український вчений детально поінформував членів Президії про наукові екскурсії різними геологічними маршрутами, під час яких йому вдалося зібрати значну колекцію геологічних зразків. Про масштабність цього наукового заходу свідчить той факт, що у його роботі взяли участь 1,5 тис. осіб, працювало 14 секцій

і була організована робота 14 симпозіумів і комісій. Також у цій справі наявний звіт члена-кореспондента АН УРСР Є. П. Кирилюка про наукове відрядження до Чехословаччини.

Більш конкретизований документний масив з міжнародної співпраці установ АН УРСР відклався у справах за описом «Відділення». Документи в архівних справах представлені листуванням відділень та установ, що входили до їхнього складу з зарубіжними науковими організаціями. Зазвичай вони відображають напрями співпраці в рамках підготовки окремих наукових заходів (сесій, конференцій та ін.), підготовці для публікації за кордоном наукових статей українськими вченими; представлені і документи, що розкривають спільні етапи науково-дослідної роботи українських академічних та зарубіжних установ. Так у спр. 625 відклалося детальне листування установ Відділу суспільних наук АН УРСР про видавничу діяльність зі Словацькою академією наук. З цією ж академією проводилася спільна робота Інституту суспільних наук АН УРСР в рамках підготовки до ювілею Івана Франка (спр. 627). Копія листа учасників Першої загальнодержавної сесії наукових і культурно-освітніх працівників-україністів Чехословаччини до Президії АН УРСР відкалася у спр. 814. З цього документа дізнаємося про роботу сесії, яка відбулася 27–28 лютого 1960 р. у м. Пряшев і мала на меті підбити підсумки результатів роботи в галузі дослідження українського етносу Східної Словаччини і визначити подальшу спрямованість наукових досліджень. У листі акцентується увага на необхідності посилення спільних з українськими вченими досліджень [19, арк. 59–60].

Установи відділу технічних наук АН УРСР співпрацювали з установами іноземних країн з важливих наукових проблем (спр. 669, спр. 730). В окрему справу вміщено листування Відділу з Інститутом електротехніки про міжнародні наукові зв'язки (спр. 742). Установи відділу фізико-математичних наук співпрацювали з інститутами Болгарської академії наук: документи, що відображають конкретні напрями співпраці з установами цієї академії, сформовано в окрему справу (спр. 704). Документи з налагодження співробітництва установ АН УРСР хімічного і геологічного профілю відклалися у спр. 716, 717. З листування установ відділу хімічних і геологічних наук АН УРСР з Головлітом УРСР та іноземним відділом АН УРСР дізнаємося, які саме наукові праці відсилалися для публікації за кордоном (спр. 780). Для відтворення напрямів співпраці українських учених-біологів з іноземними колегами будуть корисні документи про

участь українських вчених у роботі міжнародних конгресів, з'їздів, симпозіумів (спр. 845, 851).

Отже, документальні ресурси Архіву Президії НАН України є вагомою джерелознавчою базою для здійснення історичної реконструкції міжнародної наукової співпраці Академії наук упродовж 1956–1960 рр. Вони розкривають форми та зміст наукового співробітництва Академії наук з зарубіжними науковими організаціями, дають змогу прослідкувати урізноманітнення такої співпраці в рамках розроблення спільних наукових проблем, організації наукових заходів, розширення міжнародного книгообміну та ін. Потужний інформаційний потенціал Архіву Президії НАН України, доповнений документами з архівних підрозділів установ НАН України, Інституту архівознавства НБУВ, центральних архівних установ України (ЦДАВО України та ЦДАГО України), а також опублікованими джерелами з міжнародного наукового співробітництва, що містяться у «Віснику АН УРСР», дає можливість комплексно реконструювати міжнародне наукове співробітництво НАН України в історичній ретроспективі.

Список використаних джерел

1. Національна академія наук України. 1918–2008 : до 90-річчя від дня заснування / Голов. ред. Б.Є. Патон. – Київ: Вид-во КММ, 2008. – 624 с.
2. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. 1926–2001 : Сторінки історії, 75 / Відп. ред. та упоряд. : О. В. Мишанич. – Київ : Наук. думка, 2003. – 589 с. : іл. ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75, 1930–2005 : Матеріали до історії / Редкол. : В. Г. Скляренко (відп. ред.) та ін. – Київ : Довіра, 2005. – 565 с. : іл.
3. *Бондарчук В. Г.* Геологічна екскурсія по Чехословаччині / В. Г. Бондарчук // Вісник АН УРСР. – 1957. – № 3. – С. 50–58 ; *Гнеденко Б. В., Гаврилюк В. Т.* Про міжнародні зв'язки Інституту математики АН УРСР / Б. В. Гнеденко, В. Т. Гаврилюк // Вісник АН УРСР. – 1958. – № 3. – С. 66–67 ; *Левтеров С. М.* Наукові зв'язки установ Академії наук УРСР з діями науки зарубіжних країн у 1957 р. / С. М. Левтеров // Вісник АН УРСР. – 1958. – № 3. – С. 68–73 ; *Корецький В. М.* У румунських учених-юристів / В. М. Корецький // Вісник АН УРСР. – 1958. – № 6. – С. 39–40.
4. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями, спр. 3, арк. 1–23, 140–143 ; *там само*, спр. 27, арк. 1–16 ; *там само*, спр. 42, арк. 1–29 ; *там само*, спр. 103, арк. 1–17 ; *там само*, спр. 135, арк. 25–41.
5. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. Відділ наукових зв'язків із

зарубіжними організаціями, спр. 17, 288 арк. ; спр. 18, т. II, 26 арк. ; спр. 32, 452 арк. ; спр. 52, т. I, 225 арк. ; спр. 53, 247 арк. ; спр. 54, 232 арк.; спр. 55, 184 арк. ; спр. 56, 236 арк. ; спр. 57, 208 арк. ; спр. 93, 121 арк. ; спр. 94, 127 арк.

6. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями, спр. 84, 67 арк., спр. 85, 168 арк.; спр. 86, 27 арк. ; спр. 87, т. I, 133 арк. ; спр. 88, т. II, 138 арк. ; спр. 89, 175 арк. ; спр. 90, 225 арк. ; спр. 91, 49 арк. ; спр. 92, 201 арк. ; спр. 95, 52 арк.; спр. 112, 217 арк. ; спр. 113, 166 арк. ; спр. 114, 151 арк. ; спр. 115, 208 арк. ; спр. 116, 91 арк. ; спр. 117, 202 арк. ; спр. 118, т. II, 139 арк. ; спр. 119, т. III, 172 арк. ; спр. 120, 76 арк. ; спр. 121, 35 арк. ; спр. 122, 60 арк. ; спр. 123, 101 арк. ; спр. 124, 146 арк. ; спр. 125, 54 арк.

7. Там само, спр. 29, 108 арк.

8. Там само, спр. 19, 258 арк.

9. Там само, спр. 37, 483 арк. ; спр. 38, 37 арк. ; спр. 39, 230 арк. ; спр. 136, 54 арк. ; спр. 137, т. I, 120 арк. ; спр. 138, т. II, 149 арк. ; спр. 139, т. III, 108 арк. ; спр. 140, т. IV, 250 арк. ; спр. 141, 102 арк.

10. Там само, спр. 28, 155 арк.

11. Там само, спр. 42, 125 арк.

12. Там само, спр. 20, т. I, 294 арк.

13. Там само, спр. 15, 46 арк.

14. Там само, спр. 7, 117 арк.

15. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 746, 454 арк.

16. Там само, спр. 768, 352 арк.

17. Там само, спр. 749, 216 арк.

18. Там само, спр. 713, т. VIII, 499 арк.

19. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. Відділення, спр. 814, арк. 59–60.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2016 р.

UDC 001.32 (477) "1956-1960":001.83(100):930.25

Hanna Indychenko,

Ph. D., head of department, Vernadsky National Library of Ukraine

The scientific potential of the Archive of Presidium of the NAS of Ukraine in the historical reconstruction of international scientific cooperation NAS of Ukraine (1956–1960)

In the article is represented an overview of archival sources on international scientific cooperation of the NAS of Ukraine at 1956–1960 from the Archive of the Presidium of the NAS of Ukraine. The specific structure of documents and their informative content from positions further use for the reconstruction of international scientific cooperation of the NAS of Ukraine in the second half of the twentieth century are analyzed. Documents of international scientific relations of the NAS of Ukraine postponed in

cases referred to the archival inventory: «Department of scientific links with foreign organizations», «Secretariat», «Department» and display areas of cooperation Ukrainian academic institutions with foreign academic organizations.

Keywords: history of science, international scientific cooperation, NAS of Ukraine, foreign academies of sciences, document.

УДК 001.32 (477) "1956-1960":001.83(100):930.25

Анна Индыченко,

канд. ист. наук,

заведующая отделом Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Научный потенциал Архива Президиума НАН Украины в исторической реконструкции международного научного сотрудничества НАН Украины (1956–1960)

В статье представлен обзор архивных источников по международному научному сотрудничеству НАН Украины периода 1956–1960 гг., которые отложились в Архиве Президиума НАН Украины. Проанализирован видовой состав документов, а также их информативное наполнение с позиций дальнейшего использования для реконструкции международного научного сотрудничества НАН Украины второй половины XX века. Документы по международной научной деятельности НАН Украины отложились в делах, отнесенных к описям «Отдел научных связей с зарубежными организациями», «Секретариат», «Отделение» и отражают направления сотрудничества украинских академических институтов с зарубежными научными учреждениями.

Ключевые слова: история науки, международное научное сотрудничество, НАН Украины, зарубежные академии наук, документ.